

תוכן העניינים

1	הקדמה
7	ההיסטוריה של העידן שבא 'אחריה'
41	הדרמה של תולדות החילוניות : השיבה אל הטבע והיציאה מצדו הנגדי
96	הערכים האלייליים והפולחניים של הכפר הגלובלי
146	מדעי החברה והדמוקרטיה

הקדמה

תהליכי החילון של תרבות המערב – הציוויליזציה והקולטורה – נעוצים בשלוש תנועות רוחניות גדולות שתכפו והשלימו זו את זו: הרנסנס, הפרוטסטנטיות (בייחוד הלוטרנית) וההשכלה. המכנה המשותף לתנועות אלה היה הרצון להגדיר מחדש את ייעודו הארצי של האדם, המתגשם ביצירת התרבות בשני ממדיה: הציוויליזציה (היישוב במובנו הפיזי, המבנים, התחבורה, הכלים, המכשירים והמוסדות הכלכליים והפוליטיים) והקולטורה (היצירה הרוחנית: הדת, המדע, ההגות העיונית, כל סוגי האמנות ההבעתית). המטרה הייתה לקבוע ולאשר שבבניין היישוב הארצי וביצירת התרבות המרוממת את הטבע אל הספֶרה הרוחנית, המוסרית והאסתטית, האדם מספק את צרכיו, מגשים את כישורונותיו ותורם ליקום, כיוון שהוא אחד מיצוריו, ומוצא את אושרו 'כאן על-פני אדמה ולא בעבים מעל' (שירת רחל, תל אביב תרצ"ט, עמ' כח).

התפנית שחוללו תנועות אלה הייתה התמרדות נגד שלטון הכנסייה הנוצרית (ובעם היהודי, נגד הממסד הרבני) שהפעילה כוח ארצי משלה והכפיפה למרותה את זרוע המלכות החילונית העריצה. מלכתחילה המרד נגד הכנסייה לא כפר באלוהים ולא הכחיש את הייעוד של חיי הנצח לאחר המוות, אלא תלה גם אותם בתרומה לחיים הטובים עלי אדמות. המחאה יצאה נגד היחס השלילי של הנצרות לערכי החיים הארציים והגדרתם: 'החטא הקדמון', ונגד הטפת הכנסייה להדיוטות ולהמוני העם שיקבלו בהכנעה את העונן, את הדיכוי ואת העבדות, ישברו את יצרם וישאו את נפשם באמונה לגמולם בחיים שאחרי המוות. אכן הכנסייה לא חייבה את אישי ההיררכיה הכנסייתית העשירה, הכוחנית והמושחתת לחיות על-פי אידאלים אלה.

מבחינה זו נראו תהליכי החילון כשיבה אל הטבע. האדם נדרש לחזור ולראות את עצמו כיצור טבעי, היצור שנברא 'בצלם אלהים' ונועד למשול בטבע למען אושרו. חמש מהפכות מותנות זו בזו הגשימו את הדרישה הזאת. הן שפתחו את 'הזמן החדש' בתולדות הציוויליזציה המערבית לעידן 'מודרני', עידן של 'קדמה'. בימי הביניים, שהגיעו אז לסופם, שררו איפון ודיכוי כוחות היצירה השכלית-תבונית של האדם מתוך כניעה לסמכות העבר. המהפכות

נועדו להעלות את הציוויליזציה המערבית לעידן חדש שהחידוש הוא מהותו, לשחררה מסמכות העבר ולהמירה בתוקף המחייב של חזון העתיד. אך לא 'בעבים מעלי' ולא בירידת השמים לארץ, אלא 'כאן על-פני אדמה', בכישרונותיו הטבעיים של האדם התואמים את חוקיות הצמיחה המוטבעת ביקום.

חמש המהפכות היו: המהפכה המדעית; המהפכה הטכנולוגית (התעשייתית); המהפכה הפוליטית (מהפכות לאומיות ודמוקרטיות); המהפכה החינוכית (השכלה מדעית ותרבותית חופשית לכול, פיתוח האישיות האינדיווידואלית-אוטונומית, הכשרה מקצועית ומודרנית לכול); המהפכה הקולטורית (השאפה למיצוי ולעילוי ההתבטאות הרוחנית היצירתית של האדם בפילוסופיה, בספרות, באמנות – שהן פסגת האושר שבהגשמה העצמית).

המהפכות הצליחו. אולם עד מהרה התברר שלרוב בני האדם השינוי הדרמטי אינו מביא בהכרח לעוד חופש, לעוד מוסר תבוני ולחיים טבעיים. היעילות הטכנולוגית, המבוססת על המדע, קפצה מדרגה אחרי מדרגה. האדמיניסטרציה השלטונית השתכללה ואתה גם עוצמת הצבאות הגדולים, אבל הטבע לא פותח על פי חוקיותו העצמית, אלא נוצל ודוכא. הדברים אמורים לא רק על טבע היקום, אלא גם על טבע האדם המתיימר למשול בו. הטכנולוגיה שלטה גם על מפעיליה האנושיים, ניצלה ודיכאה אותם והמריצה את עלייתם של משטרים שעריצותם עלתה על עריצות הכנסייה הנוצרית ועל המלכות החילונית בימי הביניים. פירוש הדבר שאם הבחינה המוסרית היא הקובעת, ההתפתחות היא לא בהכרח קדמה.

על רקע הסתירה הגלומה במהלכי חילון הציוויליזציה המערבית פרצו המשברים שהחמירו והלכו. אי-נחת חברתית, אכזבה פוליטית, התנגשות אינטרסים סותרים, מהפכות אלימות ומלחמות בין עמים. המתחים הגיעו לשיאם ב'משבר ההומניזם', שפרץ במלוא עוצמתו בעשורים האחרונים של המאה התשע עשרה ונמשך לאורך המחצית הראשונה של המאה העשרים, בהופעת תנועות ההמונים האנטי-הומניסטיות, בייחוד הקומוניזם המרקסיסטי מזה והלאומנות הפשיסטית מזה.

התוצאות ידועות והן שמורות בעומק הזיכרון ההיסטורי הטראומטי של היורשים והממשיכים של תרבות המערב בזמננו. על הציוויליזציה המודרנית, זו שהאמינה בקדמה המובטחת שבחוקיות המוטבעת, המיטו שתי מלחמות העולם שואה חסרת תקדים, הן מבחינת מספר הנרצחים והנכים הן מבחינת ההרס הפיזי של תשתיות ומוסדות הציוויליזציה, הן מבחינת ההרס המוסרי-רוחני של הקולטורה. התוצאה הפריכה את אידאולוגיות הקדמה שאפיינו את העידן המודרני, בייחוד לקראת סופו. התברר שמכאן

ואילך מוכרח להתחיל סדר חדש שיפיק את לקחי שתי מלחמות העולם. הציוויליזציה המשוקמת קמה אחרי המלחמה במהירות מפליאה במדינות הליברליות-הקפיטליסטיות, וזאת בעזרתה של טכנולוגיה משופרת שנבנתה על 'סלע היסודי', על נתוני הטבע ההיולי של היקום, התורם את המשאבים, את תשוקתם, את מרצם ואת כישרונותיהם של בני האדם המייצרים למען אושרם הטבעי. בזה דמתה הטכנולוגיה לציוויליזציה של העידן 'המודרני' שתם ונשלם, אבל העקרונות הכלכליים-חברתיים והפוליטיים נהפכו על פיהם כדי למנוע את הכישלון. עידן חדש התחיל בתולדות תרבות המערב. מנהיגותו הפוליטית והאקדמית מגדירה אותו ביחס אל העידן הקודם וקוראת לו העידן ה'פוסט-מודרני'. בהגדרה זו יש יסוד של המשכיות: השאיפה לחידוש מתמיד, שיש בו תיקון, שיפור ושכלול, אולם כאמור היא מבטאת אמונה בערכים אחרים, שהם לא רק שונים מהערכים של העידן הקודם, שההומניזם הניח את יסודותיו הערכיים, כי אם מנוגדים להם. ערך היסוד אינו עוד מוסר, אלא יעילות טכנולוגית, כלכלית, חברתית-פוליטית ותרבותית-מקצוענית, והיא שתבטיח אושר חומרי לרוב בני האדם ברוב הזמנים על פי אמות מידה כמותיות ואיכותיות בדוקות.

היום חוגגת הציוויליזציה הפוסט-מודרניסטית, השואפת לגלובליזציה-תאגידית ולא לאומית, הישגים גדולים ורבים המוכיחים את יעילותה. אולם כמו בעידן הקודם, בשיא ההצלחה מתגלה הסתירה המהפכת. האדם המערבי שב אל הטבע, אך לא כדי לחיות בתוכו ולהמשיך את תהליכי היצירתיות הטבעית שביצירתיות האנושית, אלא כדי לנצל אותו בכפייתו לספק לעצמו שפע גובר של מצרכים. התוצאה היא אכן שפע חומרי חסר תקדים, אך השפע אינו נחלק בצדק בין הזקוקים לו, ושוב הוא יוצר משברים המתבטאים במלחמות ובמהפכות. כמו כן ניצול הטבע וזיהומו מאיימים על עתיד הציוויליזציה, שהרי כמה זמן עוד תוכל להימשך החגיגה הצרכנית המאבדת את משאבי הטבע ללא חשבון והורסת אותו? אכן אלו הם המחירים הבולטים לעין, שמכונני הציוויליזציה הפוסט-מודרנית לא רצו לשלםם והיו בטוחים שלא ייאלצו לשלםם. כך גם נוצרו הבעיות החברתיות הפוליטיות והתרבותיות הגדולות של זמננו שהציוויליזציה המשגשגת אינה יכולה לפתור אותן על בסיס היעילות הטכנולוגית המשמשת ערך עליון. להפך, משלב זה ואילך, עם יישומו, כל פתרון מסוג זה הופך להיות בעיה חמורה עוד יותר מזו שנועד לפתור...

ספר זה הוא דיון ביקורתי במשבר המתחולל לעינינו. הספר מכנס ארבע מסות פילוסופיות שנכתבו ברציפות שיטתית, אך כל אחת מהן עומדת לעצמה מבחינת נושאה והבעיות הנדונות בה. בביקורת רב-צדדית הן מבקרות יחד

את החילונית בהיותה ציוויליזציה, תרבות ודת בשני עידי המודרנה, אך תוך כדי הדגשת העידן הנוכחי המכונה 'העידן הפוסט-מודרני'.

המסה הראשונה, **ההיסטוריה של העידן שבא 'אחריה'**, היא מבוא פילוסופי-היסטורי המציג את הבעיה המתודולוגית של ביקורת התרבות, שאפשר לבססה רק מתוך הסתכלות היסטורית רחבה. ההבדל בין העידן 'המודרני', ההומניסטי, לעידן 'הפוסט-מודרני', שהוא גם 'פוסט-הומניסטי', מתמקד בבעיית היחס להיסטוריה. רעיון הקדמה של המודרניות העמיד את התודעה ההיסטורית ואת הבנת חוקיותה העצמית במרכז הפילוסופיה שעיצבה את תודעת התרבות החילונית-הומניסטית, את ערכיה ואת ייעודה, ואילו העידן 'הפוסט-מודרני' מתאפיין בהפניית עורף להיסטוריה במובנה ההומניסטי הרחב. זוהי מגמה המצוינת ב'עכשוויות' שעניינה פריקת המחויבות למורשת העבר בכלל, לא רק למורשת הדתית כי אם גם למורשת ההומניסטית. מסה זו באה להציע דרך לכונן מחדש את מושג ההיסטוריה ההומניסטית שתשמש בסיס להתמודדות עם בעיות המוסר, הכלכלה, החברה והפוליטיקה המתעוררות בגלל מפעל הגלובליזציה הפוסט-מודרנית. ההיסטוריה ההומניסטית תובעת שינוי ביחסה אל המורשת ההיסטורית של הציוויליזציה המערבית ותרבויותיה, מיחס של התנתקות ליחס של המשכיות, בייחוד מבחינת הערכים המוסריים והרוחניים.

המסה השנייה, **הדרמה של תולדות החילוניות: השיבה אל הטבע והיציאה מצדו הנגדי**, היא הסתכלות פילוסופית-היסטורית בעלייתה, בהתפתחותה, בבעיותיה ובמשבריה של הציוויליזציה והקולטורה החילונית, שזגלה ברעיון הקדמה המודרני. על יסוד הסתכלות זו בוחנת המסה את שורשי המשבר שהעלה את הציוויליזציה החילונית הפוסט-מודרנית ואת האידיאולוגיה החברתית-כלכלית, הפוליטית והמוסרית-משפטית שביסודה, ומציעה דרך להתחדשות אמונת הייחוד המונותאיסטית לכוח מוסרי מוביל.

המסה השלישית, **הערכים האליים והפולחניים של הכפר הגלובלי**, מציגה את האידיאולוגיה של הכפר הגלובלי מבחינת התמודדותה עם הבעיות הרוחניות, עם בעיות המשמעות של החיים האנושיים שאתן מתמודדות הדתות המונותאיסטיות מזה, והאליליות מזה. המסה בוחנת את המאבק בין הדתות המונותאיסטיות ובין האלילות, בתור השקפת עולם המאליחה את הטבע בכלל ואת טבע האדם בפרט. מאבק זה החרף לאורך כל העידן המודרני, אך התקטב בעידן הפוסט-מודרני ועתה הוא לובש את פני המאבק בין הפונדמנטליזם הדתי לפונדמנטליזם החילוני, ומבליט את עומק המשבר המוסרי העובר על הציוויליזציה הפוסט-מודרנית ואת סכנות ההשחתה וההרס העצמי הגלומות בו.

המסה הרביעית, **מדעי החברה והדמוקרטיה**, היא ניתוח ביקורתי מקיף

על השינוי שחל בתפיסת מדעי החברה במעבר מן העידן המודרני לעידן הפוסט-מודרני ובתפיסת מעמדם של מעצבי האידאולוגיה המנחה, המכוונת את מדיניות הממשלות במדינות הליברליות בעידן הזה, תוך כדי כריתת ברית של מעורבות עמוקה בין האקדמיה לשלטון הפוליטי. היא מנתחת לעומק את דרכי ההתמודדות עם המשבר המוסרי, החברתי והפוליטי העובר היום על הכפר הגלובלי. במסה זו מוצגות גם המסקנות הנובעות מהביקורת על התרבות החילונית בתחום המנהיגות החברתית והפוליטית. המוצא היחיד לדעת המחבר הוא שישים את הדגש בחיזוק וביישום הערכים ההומניסטיים ולא רק בשפע החומרי.